

PRAVA, NEBO NE?

Otázky a odpovědi

Co je kritické myšlení a proč je dnes tak důležité?

Díky internetu a globalizaci se dnes pomluvy a nepravdy šíří mnohem rychleji a k výrazně širšímu publiku. A bohužel ne každý, kdo něco sdílí online, je nestranný nebo má dobré úmysly. Proto je důležité kritické myšlení.

Kritické myšlení znamená umět si udělat odstup od informací. Neměli bychom všechny automaticky přijímat, aniž bychom se zamysleli na tím, z jakého zdroje pochází a jestli dávají smysl. Pomáhá nám nepodlehnout prvnímu dojmu, obecným názorům nebo emocím. Díky kritickému myšlení dokážeme rozlišit fakta od domněnek a nenecháme se snadno ovlivnit neověřenými informacemi nebo předsudky. V dnešní době je důležitější než kdy dřív, protože nám pomáhá se líp orientovat v záplavě zpráv a názorů a rozhodovat se na základě faktů.

Jaké mohou být cíle mediálních sdělení na internetu?

Většina zpravodajství se snaží objektivně informovat o aktuálních událostech, jako jsou nehody, tragédie nebo zločiny. Na internetu zároveň najdeme spoustu zábavného obsahu – vtipy, memes a různá videa. Některé weby záměrně šíří vymyšlené zprávy s cílem pobavit, ne každý ale jejich záměr pochopí, a tak mohou vznikat nedorozumění a misinformace. Některé titulky (u článků i videí) mohou schválně působit skandálně, aby přilákali co nejvíc pozornosti - tzv. clickbaity. Proto je důležité nepřebírat informace jenom na základě nadpisů a názvů.

Bohužel se na internetu taky často objevují sdělení, která se tváří jako fakta a snaží se přesvědčit publikum o určitém světonázoru. Měli bychom je vnímat jako názory, ne jako ověřená fakta, a vždycky si je dál prověřit. Pokud jejich autor ví, že jsou vymyšlená, říká se jim dezinformace.

Jaké jsou teda ty cíle internetových sdělení? Informovat a vzdělávat, pobavit, vyvolat reakci (like, komentář, kliknutí...), přesvědčit o určitém názoru, šířit dezinformace (manipulovat a ovlivnit), vytvořit virální senzaci, prodávat a propagovat, nebo třeba budovat komunitu.

Jaký je rozdíl mezi fakty a názory?

Rozdíl mezi fakty a názory se může zdát jasný, ale často dochází k jejich zaměňování. Fakt říká, co, kdy a jak se stalo, zatímco názor vyjadřuje osobní pohled na věc.

Například počasí: Fakt je, že je venku 24 °C, fouká slabý vítr a je jasno. A názor Aničky na takové počasí je, že je venku hezky. Naopak Sam si myslí, že je až moc teplo. Každý vidí situaci jinak, ale fakta jsou pořád stejná.

Podobné je to i u společenských a politických témat. Seriózní média oddělují zprávy od komentářů – názory bývají ve zvláštních rubrikách nebo sloupcích. Naopak nereserózní weby často fakta a názory míchají dohromady, aby vyvolaly silné emoce, jako je strach nebo rozhořčení. To pak může čtenáře zmást a ovlivnit jeho pohled na svět. Proto je dobré si všimnout, jestli čteme fakta, nebo jen něčí názor.

Kdo všechno může publikovat na internetu?

Internet se stal součástí našich každodenních životů a má k němu přístup skoro každý. Webovky si můžeme založit už za pár stovek ročně, a pokud máme dostatečnou návštěvnost, firmy ochotně zaplatí za reklamu na našich stránkách. Stejně tak (ne-li líp) fungují sociální sítě nebo blogy, kde můžeme publikovat úplně zadarmo.

Protože samotný internet není cenzurovaný a své myšlenky přes něj může šířit opravdu skoro kdokoliv, nenajdeme na něm jenom ověřená fakta, ale klidně taky dezinformace. Každý obsah by ale měl být v souladu s platnými zákony a pravidly dané platformy, na které je zveřejněn.

Společnosti, které provozují sociální sítě, se snaží kontrolovat obsah, který je na nich nahlášen, a zabráňovat šíření hoaxů a konspiračních teorií. Například Facebook najal agenturu AFP pro kontrolu faktů v České republice. I přesto se ale na sociálních sítích pořád objevují dezinformace. Není totiž možné každé tvrzení nebo příspěvek pečlivě zkontrolovat.

Jak posoudit důvěryhodnost mediálních sdělení?

- Je u článku konkrétní autor? Pokud ne, je to podezřelé. Člověk se obvykle za dobře odvedenou práci nestydí.
- Jde dohledat vlastník webu? Pokud ne, může to být znepokojivé. Některé weby nebo projekty mohou být řízeny firmami s vlastními zájmy, například s cílem prodat nějaký produkt.
- Obsahuje článek (případně příspěvek na sociálních sítích) ověřené zdroje? Každá zpráva by měla mít relevantní a věrohodné odkazy na zdroje informací.
- Je titulke věcný a ne zavádějící? Pokud je zpráva zdůrazňovaná bulvárními titulky, může to být náznak manipulace s obsahem.
- Jsou komentáře jasně oddělené od zpráv? Na seriózních webech by měly být fakta a názory jasně oddělené.
- Je reklama odlišená od redakčního obsahu? Reklama by měla být označená, aby bylo jasné, co je komerční obsah a co novinářská práce.

Existují projekty, které zkoumají důvěryhodnost jednotlivých médií, mapují dezinformační weby apod. Viz Doporučené zdroje.

Proč někdo publikuje nepravdivé nebo zavádějící zprávy? Co k tomu lidi nejčastěji vede?

Na internetu se často setkáváme s nepravdivými nebo zavádějícími informacemi. Důvodů, proč někdo takový obsah zveřejňuje, je hned několik. Jedním z nich může být touha po zisku. Třeba weby, které slibují rychlé zbohatnutí. Ty obvykle cílí na lidi v těžké situaci (například seniory) a využívají jejich nedostatečné informovanosti. Peníze ale mohou nést i reklamy. Autoři se proto snaží o co nejvíc konverzí – to mohou být prokliky, lajky, komentáře, zhlédnutí nebo sdílení. Takové články, příspěvky nebo videa lákají na šokující titulky.

Pozor bychom si měli dávat taky na informace motivované politickými nebo ideologickými zájmy. Cílem takových sdělení je obvykle manipulace s veřejným míněním nebo přímo ovlivnění volebních výsledků v určité zemi. Klidně i cizí – jako třeba webové stránky Sputnik financované ruskou státní agenturou

Ne všichni musí mít ale hned nekalé úmysly. Někteří lidé chtějí být jen zajímaví a doufají, že se jejich příspěvek bude virálně šířit. Jindy může jít třeba o nevinný vtípek anebo taky nedorozumění, kdy dotyčný informacím sám věří.

Co jsou deep fakes?

Deep fake je technologie, která umožňuje upravovat videa tak, že to vypadá, jako by někdo říkal nebo dělal něco, co ve skutečnosti nikdy neřekl nebo neudělal. Využívá se k tomu umělá inteligence a videa bývají dost věrohodná.

V Česku se v roce 2019 objevila dvě falešná videa s prezidentem Milošem Zemanem, ve světě existují videa s Angelou Merkelovou, Donaldem Trumpem nebo Barackem Obamou. Jedno bylo dokonce tak přesvědčivé, že naletěli i odborníci.

Technologie je považována za neetickou a nebezpečnou, protože jde poměrně jednoduše zneužít k manipulaci. V příštích letech může představovat velký problém. Sestavit výkonný software, který by dokázal falešná videa poznat, se zatím nepodařilo. I když už existují nástroje na odhalování deep fake videí, pořád nejsou stoprocentně spolehlivé.

V jakých případech bychom měli zpozornět?

Vždycky by nás měl zajímat původ informací. Hlavně tedy kdo a kde je zveřejnil. Je platforma věrohodná? Jdou dohledat zdroje? Má příspěvek autora? Pokud ne, je to podezřelé. A pokud je autor uvedený je, neznamená to hned, že jsou informace pravdivé. Věřit bychom měli jen webům, které

jsou známé a ověřené. Na sociálních sítích si bohužel nemůžeme být nikdy jistí, jestli je profil reálný a informace pravdivé.

Měli bychom se tedy zamyslet:

- **Autor příspěvku na sociálních sítích:** Jsou na profilu reálné fotografie? Je profil nově založený, nebo už nějakou dobu existuje? Odpovídá na otázky?
- **Text:** Čerpá z víc ověřených zdrojů? Jsou v něm chyby a překlepy?
- **Webové stránky:** Vypadají věrohodně? Dá se dohledat, kdo ji spravuje? Není náhodou označená jako satirická?

Hrozí za publikování nepravdivých nebo zavádějících informací nějaký postih?

Pokud někdo šíří nepravdivé nebo zavádějící informace, může za to být potrestán. Český trestní zákoník má několik paragrafů, které se na to vztahují. Například § 184 se zaměřuje na ty, kteří šíří lži o jiných lidech, a tím jim poškozují pověst. § 357 se týká šíření falešných poplašných zpráv, které mohou způsobit velké škody. Některé nepravdivé zprávy mohou taky spadat pod paragrafy týkající se nenávistných projevů. V takovém případě se můžeme obrátit na Policii České republiky nebo na státní zastupitelství. V případě poškození dobrého jména, jde podat žalobu u civilního soudu. Chrání nás občanský zákoník, který zaručuje právo na ochranu jména, vážnosti, cti, soukromí a důstojnosti.

Kontrolují vyhledávače, jestli jsou zobrazované informace pravdivé?

Google se snaží potlačovat weby, které pravidelně šíří dezinformace, a naopak zvýhodňovat důvěryhodné zdroje, například stránky zaměřené na odhalování hoaxů. Seznam.cz taková opatření nezavádí.

S dezinformacemi bojují i sociální sítě, i když s různou úspěšností. X je v tomhle směru dost aktivní. A i Facebook se tomu věnuje, například kontrolou faktů nebo mazáním falešných profilů a stránek. Přesto je na sociálních sítích vždycky dobré být obezřetný a informace si ověřovat.

Co můžu dělat, když zjistím, že je nějaký článek nebo informace nepravdivá?

Na sociálních sítích je většinou možné diskutovat pod příspěvkem. Vložením poznatků, které se vám podařilo zjistit, se o ně jednak podělíte s ostatními pozornými čtenáři, jednak tím kontaktujete autora. Stejně tak můžete příspěvek nahlásit správci nebo přímo sociální síti.

Autora je možné kontaktovat i u webu, pokud má uvedeny kontaktní údaje. V obou případech rovněž můžete o příspěvku dát vědět projektům kontrolující fakta jako <http://www.hoax.cz> nebo <http://www.manipulatori.cz>. Podobné projekty existují i v zahraničí.

Co jsou to veřejnoprávní média?

Veřejnoprávní média jsou financovaná z veřejných peněz (koncesionářských poplatků) a mají právně definovaný rozsah a povinnosti. Jejich cílem je chránit nezávislost médií a zabránit politikům v jejich zneužívání. Fungují jako čtvrtý pilíř demokracie a obvykle jsou považována za důvěryhodnější než soukromá média, protože mají víc úrovní kontroly a ověřování informací.

Měly by poskytovat vyvážené, stranicky neutrální a objektivní informace. Na vyváženost zpravodajství dohlíží Rada pro rozhlasové a televizní vysílání, na Český rozhlas Rada Českého rozhlasu a na Českou televizi Rada ČT. Tyhle instituce se zároveň zabývají stížnostmi občanů.

Odpovědi vypracoval: Jan Cemper, Manipulátoři.cz

Odkazy:

Otevřená učebnice mediálního vzdělávání - <http://svetmedii.info/>

Jeden svět na školách, mediální vzdělávání - <https://www.jsns.cz/projekty/medialni-vzdelavani>

Průvodce ověřování faktů v digitálním světě - <http://www.factczech.cz/>

Veřejnoprávní zpravodajství:

- ČT24 - <http://www.ct24.cz>
- Český rozhlas - <http://www.irozhlas.cz>
- ČTK - <http://www.ceskenoviny.cz>

Weby upozorňující na dezinformace:

- Hoax - <http://www.hoax.cz>
- Manipulátoři - <http://www.manipulatori.cz>
- Hate Free - <https://www.hatefree.cz/clanky>

Hodnocení médií:

- Rating médií: Nadační fond nezávislé žurnalistiky - <https://www.nfnz.cz/rating-medii/>
- Databáze dezinformačních webů - <https://www.konspiratori.sk/>
- Ověřování věrohodnosti obrázků: aplikace Images - <https://images.google.cz>
- Příklady deep fakes s Milošem Zemanem - <https://video.aktualne.cz/zeman-fake/r~297c93fe78a011e9b38a0cc47ab5f122/>
- Článek o chybě na Facebooku, díky které byla náhodně rozkryta jména některých dezinformátorů - <https://manipulatori.cz/chyba-facebooku-odkryla-kdo-spravuje-dezinformacni-profil/>

Doporučená literatura:

GREGOR M., VEJVODOVÁ P.: Nejlepší kniha o fake news. Computer press, 2018. KARTOUS B.: No future: Vezeme děti na parním stroji do virtuální reality? 65. Pole, 2019. NUTIL P.: Média, lži a příliš rychlý mozek, Průvodce postpravdivým světem. Grada, 2018. TÁBORSKÝ J.: V síti dezinformací, Proč věříme alternativním faktům. Grada, 2018.

Aktualizace 1. března 2025.